

Darea în parte a terenurilor în România: exploatare sau efectul piețelor nefuncționale?

Adrian Hatoș

Universitatea din Oradea

Articolul urmărește răspândirea dării în parte în peisajul agrar românesc de astăzi și încearcă să facă acest fenomen inteligibil din punctul de vedere al teoriilor de referință.

Darea în parte nu se bucură de o încadrare teoretică consensuală în studiile țărănești. Școala marxistă vede în acest fenomen o cale de extragere a surplusului de către proprietarii de terenuri de la țărani dependenți de obicei în perioadele de tranziție de la aranjamente sociale bazate pe exploatarea de clasă la capitalism. Economia clasică, în timp ce pune sub semnul întrebării eficiența economică a înțelegerilor de dare în parte, consideră fenomenul ca fiind o reacție la lipsa de funcționalitate a piețelor. Datele de anchetă românești recente arată că darea în parte este mai degrabă un fenomen rar, dar constituie marea majoritate a aranjamentelor de transfer de terenuri. Cea mai mare parte a cazurilor de dare în folosință sau chiar a asociațiilor agricole pot fi considerate, de fapt, variante ale dării în parte. Mai mult, datele susțin ideea că darea în parte reprezintă mai degrabă forme ale ajutorului reciproc sau ale cooperării la nivelul comunităților rurale. Evidențele empirice nu susțin ipoteza că darea în parte presupune exploatare, dar datele referitoare la acest subiect sunt neconcludente.

Darea în parte. Problematică, definiții, obiective de cercetare

Darea în parte este un tip de utilizare a terenurilor de către altă persoană decât proprietarul, în cazul căreia plata pentru utilizarea pământurilor constă într-un procent din totalul rezultatului fizic obținut la recoltă. Darea în parte a terenurilor, *sharecropping* în limba engleză, e o formă de utilizare comună a terenurilor care se substituie sau este alternativă, într-un fel sau altul, piețelor funcționale ale factorilor de producție agricoli și ale terenurilor. Tranzacția deschisă

de pe piața închirierii terenurilor este înlocuită cu un contract tocmai datorită nefuncționării acestei piețe. Astfel, dar și prin alte atribute, darea în parte diferă de utilizarea proprie a terenurilor, de proprietatea comunală a terenurilor sau de utilizarea muncii salariate.

Conceptul de „dare în parte” este utilizat în conjuncție cu câteva concepte care necesită a fi definite la începutul studiului. Aranjamente de genul dării în parte sunt incluse în categoria instituțiilor agrariene (sau contracte agrariene), unde „instituție” semnifică nu o entitate corporată, ci regulile

sociale și convențiile care guvernează tranzacțiile dintre oameni. Voi încerca să demonstrez că, în contextul românesc, darea în parte aparține aceleiași familii de instituții în care se găsesc, de exemplu, și asociațiile de producție. Logica principală a dării în parte este de a difuza sau a reduce riscurile, de a obține efecte de mărime și de a accesa resurse economice prin căi alternative la piețele nefuncționale. Bazându-se pe diverse rețele sociale, darea în parte constituie un exemplu al eficienței capitalului social în rezolvarea problemelor economice ale unor colectivități în care forțele pieței au o funcționare improprie.

Exemple istorice de dare în parte : SUA după Războiul de Secesiune și România neo-iobăgiei

Darea în parte se întâlnește în numeroase momente și locuri, ceea ce o face greu de asociat unei anumite realități istorice, economice sau sociale. În momentul de față, *sharecropping*-ul este unul dintre modurile de rezolvare a problemelor de pe piețele din majoritatea economiilor agrare ale țărilor Lumii a Treia, fiind bine documentată situația din Mexic (Finkler, 1978), Pakistan (Majod, 1994) sau India (Bell, 1976). Potrivit Enciclopediei Columbia (2003), sistemul de dare în parte a apărut în Statele Unite, de pildă, în regiunile cu plantații de bumbac, în urma Războiului de Secesiune. Proprietarilor plantațiilor le lipseau lichiditățile pentru a plăti muncitorii agricoli, în timp ce negrilor eliberați din sclavie le lipseau oportunități de angajare alternative. Soluția au reprezentat-o înțelegerile de dare în parte, care au continuat rutina muncii de pe plantațiile de bumbac anterioară abolirii sclaviei. Cu timpul, înțelegerile de acest tip au fost extinse și asupra fermierilor albi săraci. Utilizatorul terenului venea doar cu forța sa de muncă și a familiei, în timp ce proprietarul furniza, de cele mai multe ori, ansamblul celorlalți factori de producție, oferindu-i și

credit utilizatorului pentru acoperirea necesarului de subzistență al acestuia și al familiei sale. Recolta era de obicei atribuită pe jumătate utilizatorului, din care se reducea și plata dobânzilor aferente creditului primit de la proprietar. Migrația negrilor către regiunile industrializate din nord, mecanizarea și funcționarea eficientă a piețelor au dus la eliminarea acestui sistem (Crown, Wheat, 1995).

Epoca în care darea în parte a fost cea mai importantă în peisajul agrar românesc este cea a „neo-iobăgiei”. În urma reformei agrare din 1864, în Muntenia și Moldova iobăgia a fost abolită, iar o parte din pământuri le-au fost împărțite țăranilor. Cele mai bune pământuri și cele mai multe au rămas însă în proprietatea moșierilor. Din acest motiv, țăranii au fost obligați să intre în aranjamente de dare în parte, așa-zisele învoieli agricole, cu marii proprietari. În perioada care a urmat, agricultura românească a fost invadată puternic de forțele pieței internaționale, care au determinat extinderea dramatică a suprafețelor cultivate cu cereale. Sistemul agrar care a evoluat din această situație a fost numit neo-iobăgie (Dobrogeanu-Gherea, 1910). Unitatea de producție era, de cele mai multe ori, familia țărănească, nu marea proprietate funciară. Țăranii dețineau pământuri, dar, de obicei, nu aveau suficient și erau nevoiți să muncească pământul moșierilor în parte.

Poziția țăranilor în cadrul acestor „învoieli” era foarte slabă, din cauza puterii de negociere scăzută – având în vedere nevoia de supraviețuire și abundența forței de muncă. În timp, suprafețele deținute de țărani s-au redus permanent din pricina sporului demografic ce ducea la divizarea pământurilor între moștenitori. Reforma agrară care a urmat cuceririi independenței nu a reușit decât să oprească temporar procesul de sărăcire a țăranimii. Astfel, între 1859 și 1899, populația României a crescut cu 54% (Chiroș, Ragin 1975), țara

aflându-se în plin proces de tranziție demografică. Țăranilor li se pretindea de obicei să îndeplinească mai întâi îndatoririle pe suprafețele moșierilor și abia mai apoi pe suprafețele proprii, ceea ce ducea la pierderea „epocii optime” și sporea riscurile pentru țărani. Țăranii își foloseau propriile instrumente și utilaje, își asumau majoritatea riscurilor și, de obicei, erau nevoiți să împrumute cereale pentru hrană și pentru sămânță primăvara. Dobânzile pentru aceste împrumuturi erau oneroase, astfel încât capacitatea de plată a țăranilor scădea de la an la an. Situația era îngreunată de prezența „arendașilor”, mulți dintre ei evrei, care gestionau terenurile marilor proprietari contra unor rente fixe, încercând să extragă cât mai mult de la țărani și difuzând, în același timp, riscurile în mod inegal între părți.

Pentru a înțelege natura profund inegalitară a situației din perioada învoielilor agricole, câteva cifre sunt suficiente. În 1905, câteva mii de familii, mănăstirile și coroana dețineau aproape 50% din suprafața arabilă a țării, în timp ce peste un milion de țărani dețineau restul de 50%. Exprimată în cifre, aceste realități înseamnă că 0,6 procente dintre proprietari dețineau 48,7% din terenuri, în timp ce 95,4% din proprietari dețineau 40,4% (Chiroț, Ragin, 1975). Situația nu era la fel de gravă în teritoriile aflate sub stăpânirea Imperiului Austro-Ungar, unde datele indică o distribuție mai puțin polarizată a resurselor funciare la începutul secolului XX. Reformele agrare din Transilvania și Banat, inițiate mai de timpuriu și implementate mai coerent (Veress, 1999), au produs o stratificare diferită a populației rurale și au ferit țăranimea ardeleană și bănățeană de relații de genul neo-iobăgiei. Datele arată că în 1895 exploatarea familială acopereau cea mai mare parte a terenurilor agricole – în Transilvania, 67,85% din suprafața arabilă era în proprietatea familiilor care dețineau sub 100 de ari.

În cele din urmă, sistemul opresiv al învoielilor agricole a provocat, alături de alți factori¹, declanșarea ultimei mari răzcoale țărănești din Europa în 1907, în urma căreia guvernele românești au luat măsuri politice și de reformă agrară ce au redus inechitatea în alocarea resurselor agrare.

Teorii ale dării în parte

Interesul științelor sociale pentru darea în parte își are originea în tradiția gândirii marxiste, care o vedea ca strategie de extragere a surplusului de către proprietari, și în teoria economică clasică, ce remarca, prin Alfred Marshall (1922), că darea în parte este inefficientă atât din punctul de vedere al proprietarilor, cât și din cel al utilizatorilor, sugerând un oarecare paradox al dării în parte. Ambele teorii consideră, mai mult sau mai puțin explicit, că relația dintre proprietar și cel care ia în parte este opresivă. De altfel, dezbaterile teoretice din jurul dării în parte se concentrează pe natura mai mult sau mai puțin represivă a relațiilor dintre actorii părtași la un asemenea aranjament și pe chestiunea eficienței economice a înțelegerilor de dare în parte. Voi expune în cele ce urmează, pe scurt, dezvoltările ulterioare ale acestor puncte de vedere, începând cu teoria sociologică clasică.

Teoria sociologiei rurale clasice

Pentru specialiștii în economie și sociologie țărănească clasică, darea în parte este o relație de producție specifică. Ea marchează, de obicei, trecerea de la relațiile de producție agricolă feudale la cele capitaliste, fiind o etapă în transformarea agriculturii de la etapa muncii aservite – iobăgească sau chiar sclavagistă (cum este cazul plantațiilor de bumbac din sudul Statelor Unite ale Americii dinainte de abolirea sclaviei) la cea care recurge la munca salariată

(Mendras, 1995). Ambele exemple prezentate mai sus, cel american și cel românesc al neo-iobăgiei, intră bine în acest tipar.

***Darea în parte ca exploatare.
Teoria marxistă***

În viziunea marxistă, darea în parte este aranjamentul prin care o categorie de deținători ai mijloacelor de producție agricolă, mai ales ai terenurilor, extrag surplusul din munca țăranilor lipsiți de mijloace de subzistență, impunându-le să muncească pe terenurile lor în schimbul unei părți injust de mici din recolta obținută. Cazurile expuse anterior se potrivesc destul de bine cu această descriere. Mai mult, agricultura socialistă a oferit și ea exemple de exploatare a țăranimii nu de către latifundiari, ci de către statul totalitar, prin instituțiile sale agrare – cooperativa de producție, mai ales. Deși, formal, sistemul cooperatist reprezenta o formă de organizare a agriculturii care înlătura exploatarea păturilor țăranesti, sistemul colectivizat de tip stalinist din România a dus, uneori, la extrem subordonarea vieții țăranilor față de interesele planificării centrale. Astfel, prin colectivizare, țăranii au fost reduși la o dependență economică și socială totală față de structurile statului socialist. Dependența, raporturile de subordonare s-au tradus în norme de muncă excesive pe terenurile cooperativei, recompense ridicole în raport cu munca prestată, cel mai adesea în natură, și obligația de a vărsa la bugetul de stat părți oneroase din producția realizată pe loturile individuale, oricum foarte mici (0,1 ha pe persoană în anii '80). Darea în parte își găsește locul în acest peisaj, dar nu ca un indicator al intensității exploatării, ci ca o anacronică soluție de ușurare a situației țăranimii și de stimulare a economiei țăranesti familiale în condițiile eșecului economiilor agrare cooperatiste de tip stalinist. Astfel, deși dările de seamă oficiale preferau

să păstreze tăcerea, în anii '70-'80 s-a răspândit obiceiul de a se contracta de către cooperativele agricole de producție cu familiile membre darea în parte a unor suprafețe ale fermei, în schimbul unui procent din recoltă (25%-30%). A fost sistemul, celebru la vremea aceea, al acordului global în agricultură, lăudat pentru eficiența sa, dar și pentru capacitatea de a produce satisfacție țăranilor chiar și în literatura semioficială a regimului (Cernea, 1974). Se pare că a fost într-adevăr receptat pozitiv de către țărani (Swain, 1997, 2001; Kideckel, 1993). Acordul global este interesant pentru noi din două motive: pe de o parte, dezvăluie poziția de superlatifundiar a statului, care controla discreționar raporturile de muncă din mediul rural în anii agriculturii staliniste; pe de altă parte, arată că darea în parte, în varianta sa convențională, reprezentată în exemplul românesc al acordului global, reprezintă o ușurare a exploatării, o renunțare din partea celui aflat în poziția de forță în ceea ce privește termenii schimbului și negocierii cu muncitorii agricoli pentru o creștere a productivității. Cu alte cuvinte, arată că între darea în parte și eficiența agrară nu este neapărat o contradicție, dimpotrivă, și ilustrează într-un mod neașteptat teza dării în parte ca formă a trecerii de la munca aservită la cea remunerată.

Conceptia sociologiei rurale clasice nu este contrazisă de teoria care afirmă că darea în parte și utilizarea înlăturată a factorilor de producție asigură exploatarea persistentă a celor ce iau în folosință pământurile. Este evident că atât negrii de pe plantațiile de bumbac din sudul Statelor Unite, cât și țăranii români din preajma răscoalei din 1907 sau cei din perioada colectivizată suferau o cruntă exploatare. Dacă este adevărată constatarea lui Marshall că darea în parte nu este o înțelegere profitabilă nici pentru proprietar, problema este cine profită și cum, în fond, din acest tip de aranjament

agrar. Se pleacă de la premisa că darea în parte este o formă de extragere necapitalistă a surplusului de către membrii unei clase, proprietarii de teren, de la utilizatorii lipsiți de proprietăți agricole. Avantajul sistemului de dare în parte față de utilizarea muncii salariate provine din faptul că sunt folosite resursele de muncă ale familiei, care poate spori producția prin auto-exploatare, precum și din instituționalizarea relațiilor dintre proprietar și familiile utilizatoare, ceea ce duce la scăderea costurilor de tranzacționare a forței de muncă. Extragerea surplusului este directă, fiind partea din recoltă care îi revine proprietarului terenului. Nefiind mediat de prețuri, procesul de extragere a plusvalorii este mai degrabă de natură feudală decât capitalistă (Bhaduri, 1973). Este clar, din această perspectivă, că diferitele maniere în care darea în parte contribuie la creșterea productivității sunt similare cu îmbunătățirea procedurilor de extragere a surplusului.

Au existat și mai există totuși numeroase situații de aranjamente de dare în parte care, din punctul de vedere al analiștilor, nu sunt opresive, ci au forme contractuale din care deținătorii forței de muncă obțin câștiguri importante. Relațiile de acest gen din anii '70 din sudul Californiei, situații contemporane din sudul Franței sau din anumite regiuni ale Africii de Sud ori cele din Ungaria socialistă, precum și genul de dare în parte din Toscana secolului al XV-lea sau chiar și contractele de acord global din agricultura cooperativizată a României – asemănătoare celor din Ungaria aceleiași epoci – nu erau neapărat represive, fiind adeseori în beneficiul deținătorilor forței de muncă prin faptul că li se furnizau capitaluri și venituri și îi încurajau să facă investiții și să introducă inovații prin distribuirea riscurilor (Emigh, 2000).

Economia clasică și neoclasică

Darea în parte a intrigat întotdeauna și datorită incapacității economiei clasice de a explica anumite aspecte ale existenței sale ca instituție, precum :

1. Existența anumitor dovezi pentru a presupune că darea în parte este mai puțin eficientă și mai puțin deschisă la inovații decât alte forme de utilizare a fermelor ;

2. Persistența sa istorică și coexistența în timp și adeseori în spațiu a ei și a utilizării pentru bani (*cash tenancy*) ori a utilizării muncii salariate ;

3. Distribuții obișnuite ale recoltei între proprietarul terenului și utilizator (jumate-jumate, de exemplu), care nu pot fi explicate doar prin criteriul optimizării.

Evident, așa cum va apărea și din datele noastre, fenomenul dării în parte este mult mai complex decât poate lăsa să se înțeleagă definiția noastră. Complexitatea sa derivă mai întâi din faptul că, în forma cea mai simplă, darea în parte presupune tranzacții simultane pe două piețe ale *inputurilor* agricole, terenuri și muncă. O a doua sursă de complexitate este rezultatul mării variabilități actuale a contractelor (înțelegerilor) de dare în parte, care pot include și credite pentru consum, credite de producție, servicii în muncă din partea utilizatorului pentru proprietarul de teren, distribuirea costurilor pentru factorii de producție variabili și alte nenumărate aranjamente speciale. În al treilea rând, darea în parte nu implică întotdeauna o distincție clară între o clasă ce deține terenurile și una care nu are pământ, ci mai degrabă proprietatea asupra terenurilor este distribuită variabil în comunitate, astfel încât unii proprietari de parcele iau în parte pământurile altora sau chiar există complicate lanțuri de utilizare reciprocă și încrucișată a terenurilor între gospodării ce au control variabil asupra terenurilor și a altor resurse.

Analizele microeconomice dau rezultate contradictorii în ceea ce privește eficacitatea

dării în parte. Din perspectiva utilizatorului, se pare că acest aranjament este ineficient pentru proprietarul pământului, utilizatorii având interesul doar de factorul propriu de producție, munca, în mod suboptimal (Ellis, 1990, 149). Altfel spus, proprietarul ar fi mai câștigat dacă ar angaja muncitori sau le-ar solicita utilizatorilor plata în bani a părții convenite, nu în natură. Nu toate analizele au produs însă acest rezultat. Din perspectiva proprietarului, potrivit unui model de dată mai recentă (Ellis, 1990, 152), darea în parte produce pentru deținătorul terenului același beneficiu ca și celelalte aranjamente concurente menționate, mai ales munca salariată sau utilizarea contra banilor. Din studiul lui Cheung (1969) referitor la înțelegerile chineze antebelice știm că darea în parte nu este neapărat inechitabilă și nici ineficientă. Atât Marshall (1920), cât și Cheung (1969) au arătat că proprietarii pot obține recolte eficiente dacă factorii de producție sunt investiți în mod adecvat. Alocarea eficientă a resurselor depinde de înțelegerea dintre cei doi actori, și, în cele din urmă, de capacitatea de negociere a proprietarilor în raport cu utilizatorii. Înțelegerile de dare în parte cu mai mulți utilizatori și cu supraveghere regulată ar trebui să asigure o utilizare eficientă a terenurilor agricole. Unele dezvoltări ale teoriei au arătat că înțelegerile de dare în parte care produc alocări eficiente ale resurselor sunt analoage combinațiilor de muncă salariată și contracte cu chirie fixă. În concluzie, în ultimele decenii există tendința de a se recunoaște că darea în parte nu este neapărat nici exploativă și nici inechitabilă.

Economia neoclasică atribuie existența fenomenului în principal riscurilor, imperfecțiunilor piețelor de pe care actorii ar trebui să își achiziționeze factorii de producție și costurile pe care le presupune recompensarea și supravegherea muncitorilor angajați.

Riscul

Distribuirea riscurilor între cele două părți ale aranjamentului proporțională cu partea convenită, prin implicarea doar a rezultatului fizic, recolta, este de preferat, în condiții de înaltă incertitudine, angajării de muncitori sau utilizării în schimbul banilor – cazuri în care riscul este prea mare fie pentru proprietari, fie, respectiv, pentru utilizatori. Se poate arăta însă, prin modelare mai precisă, că acest argument funcționează mai degrabă pentru utilizatori și mai puțin pentru proprietari, ce pot recurge la o combinație de muncă salariată și utilizare pentru bani care să distribuie riscurile la fel de bine ca și darea în parte. Cauzele adevărate ale dării în parte trebuie căutate în natura și întinderea eșecurilor pieței în economia țărănească (Ellis, 1990).

Darea în parte este văzută ca o formă de *asigurare*, atât din partea proprietarilor, cât și din partea utilizatorilor, împotriva problemelor pe care o piață a muncii nefuncțională le poate crea locuitorilor săraci de la sate și proprietarilor de terenuri ce trebuie să aibă lucrările agricole realizate la timp. Mai mult, aranjamentul discutat creează și posibilitatea evaluării complete a lucrătorilor, de preferat utilizării calităților ipotetice ale muncitorilor salariați sezonieri. Mai mult, în situații de piață nefuncțională, creditele se obțin greu de către țărani ce nu își pot permite investiții pentru a-și spori garanțiile, ceea ce poate explica recurgerea la darea în parte, combinată cu anumite aranjamente de credit, în care garanția de obicei este doar o parte din recoltă. O altă piață ce funcționează imperfect în asemenea condiții este cea a serviciilor agricole, ceea ce îl poate determina, de exemplu, pe deținătorul unor animale de tracțiune să ia pământ în parte pentru a utiliza eficient resursele de care dispune. În fine, în contextul unor piețe incomplete și imperfecte, există un înalt potențial de nerealizare a

obligățiilor contractuale. Spre deosebire de sistemele bazate pe credit sau pe muncă salarială în care, uneori, obligațiile nu sunt realizate, darea în parte oferă suficient stimulent pentru muncă, pentru supravegherea calității și eficienței muncii și a utilizării resurselor.

În concluzie, discuțiile despre darea în parte sunt marcate mai degrabă de polemici decât de un punct de vedere consensual. Aceste dezbateri privesc: specificitatea istorică sau, pentru anumite forme de organizare socială ori economică a fenomenului, relațiile dintre astfel de aranjamente și evoluțiile economice generale, mai ales cele ale economiei agrare, caracterul echitabil sau inequitabil al relației dintre proprietari și utilizatori și profitabilitatea aranjamentelor de tipul dării în parte.

Darea în parte – realități macro și efecte micro. Către un model teoretic

Diversele argumente empirice, dar și de ordin conceptual și teoretic prezentate ar infirma sau, cel puțin, nu ar susține teze precum cea potrivit căreia aranjamentele agricole de tip *sharecropping* ar constitui fie o relație de producție agrară specifică tranziției de la raporturile feudale la cele capitaliste, fie o formă de exploatare prin care proprietarii de terenuri extrag plusvaloarea produsă de deținătorii de forță de muncă. Din contră, Lehmann (1984) consideră că darea în parte trebuie studiată împreună cu alte forme de parteneriat sau de cooperare productivă, fiecare fiind mai mult sau mai puțin egalitară.

Fenomenul dării în parte poate fi analizat pe mai multe dimensiuni, ce variază cel mai probabil în funcție de contextul în care aranjamentele de acest tip sunt stabilite. Unul dintre cele mai importante privește caracterul mai mult sau mai puțin opresiv,

cooperativ sau exploativ al relației dintre proprietari și utilizatori. Putem spune că aranjamentele de dare în parte sunt la un pol aranjamente de tip cooperativ, iar la cealaltă extremă relații de exploatare sau de dependență. Deși descrie, tehnic, relații aparent similare, darea în parte poate avea în spate forțe sociale și economice diverse. Încercăm, în rândurile următoare, să rezumăm un punct de vedere care are intenția de a apropia diferitele puncte de vedere referitoare la darea în parte, arătând că dincolo de diferențele sesizate se află puncte de vedere valide privind segmente specifice ale fenomenului discutat.

În primul rând, este eronată reducerea fenomenului la o determinare strict economică sau la una strict sociologică. Relațiile economice sunt subordonate, chiar și la nivel ideologic, celor sociale și politice, mai ales în sistemele premoderne (Polanyi, 1944). Mai mult, economia de piață, independent de accidente istorice ale politicii și ale socialului, există ea însăși doar dacă este susținută printr-o structură instituțională care își are legitimitatea într-o anumită structură politică și, în cele din urmă, într-o anumită configurație a spațiului social. În plus, chiar și în sisteme de piață, nu întotdeauna piețele funcționează perfect, din diferite motive. Asemenea imperfecțiuni își au sursele în distribuții inegalitare ale resurselor, în instituții care împiedică dezvoltarea și funcționarea piețelor sau în acțiunea conștientă a unor coaliții ce au interese în blocarea mecanismelor de piață (Olson, 2000). Două aspecte sunt deci cu deosebire interesante pentru explicarea apariției aranjamentelor de tipul dării în parte: existența și funcționarea piețelor, pe de o parte, și stratificarea socială, pe de alta. Darea în parte derivă din eșecuri ale piețelor sau din acțiunile unei elite care blochează formarea unei piețe a muncii sau/și a terenurilor pentru a putea păstra categoriile fără păământ într-o situație de dependență sau care

valorifică absența piețelor și reglementările tradiționale ale raporturilor sociale în beneficiu economic și social. Prima categorie de factori nu poate acționa decât în condițiile unor relații de piață măcar incipiente, astfel încât despre o astfel de determinare nu se poate vorbi decât o dată cu apariția relațiilor economice moderne.

Această dihotomie explică și tendința de a asocia darea în parte cu transformarea agriculturii premoderne în agricultură capitalistă: cele mai vizibile, chiar scandaloase exemple de dare în parte se înregistrează în astfel de momente care, în mod evident, sunt marcate de răspândirea, dar și funcționarea defectuoasă a piețelor și o structură socială puternic polarizată.

Cele două categorii de determinări trebuie tratate separat, chiar dacă apar în conjuncție. În funcție de factorii care au dus la apariția dării în parte ca mod de organizare a alocării resurselor în economia agrară, raporturile dintre partenerii înțelegerilor – proprietarii și utilizatorii – pot fi mai mult sau mai puțin egalitare, exploatare sau cooperative, opresive sau democratice. În schema de mai jos încercăm o clarificare etiologică a mecanismelor de dare în parte, făcând astfel și translația dintre macro și micro în domeniul explicării unui aranjament agricol.

Schema de mai jos propune următoarele relații de determinare, formulate la nivel de ipoteză.

1. O structură socială inegalitară – cu o pătură minoritară de proprietari de mari terenuri și deținători ai majorității celorlalte mijloace de producție, de obicei, care, de cele mai multe ori, domină și instituțiile politice, alături de vaste categorii depriviate – duce la stabilirea unor raporturi de exploatare a deținătorilor de forță de muncă din cauza puterii lor scăzute de negociere – lipsa alternativelor –, cărora adeseori li se alătură state abuzive, reglementări opresive și ideologii discriminatorii. Este

cazul celor două exemple de la deschiderea capitolului sau al țărânimii de pe marile latifundii din America de Sud (Feder, 1971). Accesul specific al unor grupuri la resursele necesare realizării intereselor lor specifice este denumit capacitate de clasă și e considerat de către Emigh (2000) factorul esențial în explicarea naturii mai mult sau mai puțin opresive a relației de dare în parte. Moduri de organizare a relațiilor agrare puternic stratificate tind să reproducă inegalitățile sociale și să producă tensiuni sociale acute, fiind la originea multora dintre rebeliunile țărănești moderne (Chirot, Ragin, 1975). Vom denumi această explicație *ipoteza exploataării*.

2. Funcționarea defectuoasă a piețelor sporește riscurile la care sunt supuși fermierii și sporește considerabil costurile de acces la diferite resurse precum pământurile și forța de muncă. În acest caz, deținătorii diferitelor resurse sunt nevoiți să recurgă la schimburi și aranjamente care depășesc cadrul pieței. La nivel local, o soluție viabilă poate fi cooperarea sau întrajutorarea. Darea în parte, în asemenea situații, trebuie văzută mai degrabă ca mecanism de reducere a incertitudinii și de accesare a unor resurse. Aranjamente de acest tip valorifică și duc la sporirea capitalului social al colectivităților rurale și asistă gospodăriile în trecerea prin etapele de criză ale agriculturilor de tip capitalist. Este cazul agriculturii românești contemporane. Această interpretare o denumim *ipoteza întrajutorării*.

3. Cele două condiții macro tind, probabil, să se potențeze reciproc, atunci când apar în conjuncție, ceea ce se întâmplă de obicei. O structură socială inegalitară împiedică evoluția sau funcționarea piețelor, coalițiile elitelor putând bloca astfel de instituții prin aranjamente monopoliste, iar păturile de jos tind să evite intrarea în jocul piețelor din cauza riscurilor. Invers, nefuncționarea piețelor este de natură a contribui la sporirea

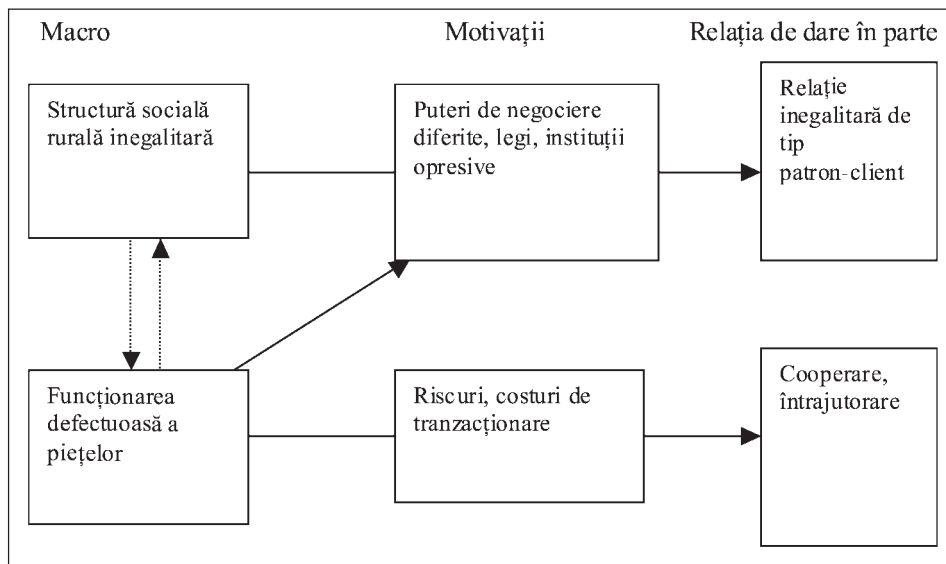

Fig. 1. Translația macro-micro în explicarea naturii raporturilor de dare în parte

inegalității sociale prin preeminența unor modalități neeconomice de acces la resurse.

4. Fiind nevoiți să apeleze la canale neeconomice de accesare a resurselor agrare, agricultorii care operează în condițiile unor piețe nefuncționale sunt dependenți de resursele lor sociale – rețele sociale, prestigiu – pentru a obține pământ sau ajutor, factori ce pot contribui la dezvoltarea sau adâncirea unor relații inechitabile la nivel local. Intervențiile statelor în situațiile de criză a piețelor agricole pot, la rândul lor, produce efecte inegalitare asupra diferiților actori rurali. Astfel, politicile guvernelor române post-revoluționare au sporit puternic riscurile și costurile pe care le suportă proprietarii de terenuri agricole din cauza foarfecelui prețurilor. Pe de altă parte, reformele agrare au produs uneori o structură funciară inegalitară care aruncă anumite categorii de locuitori rurali în dependență față de proprietarii resurselor agrare.

Întrebări de cercetare

Întrebările ce orientează studiul nostru empiric reies direct din cadrul teoretic prezentat și din modelul de sinteză pe care l-am propus în paragraful anterior. Ne interesează să stabilim dacă fenomenele de dare în parte de la noi sunt expresia unor relații de cooperare sau a unor relații de exploatare între categorii de actori agricoli diferiți? Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să răspundem la alte întrebări, precum:

- Care este frecvența dării în parte în agricultura românească actuală?
- Cine sunt cei care dau în parte și cei care iau în parte?
- Care sunt relațiile dintre proprietari și utilizatori?

Date

Pentru analize vom folosi următoarele două seturi de date: ancheta privind finanțarea rurală realizată de CURS la comanda Băncii Mondiale în 1998 și subsetul de date din

mediul rural al Barometrului de Opinie Publică realizat de aceeași firmă de sondaje în noiembrie 2000.

Rezultatele

O primă observație survine din construcția instrumentelor celor două anchete. În nici unul dintre acestea darea în parte nu este văzută ca aranjament agricol în sine, ci fie ca o formă a arendării (sondajul Băncii Mondiale²), fie a dării în folosință. Construcția itemilor corespunzător, în care nu se face distincție între aranjamentele posibile – monetare sau nemonetare, cu rude și prieteni sau alte persoane –, indică un fenomen care, din perspectiva autorului acestor rânduri, este conceptualizat insuficient. Suntem obligați, în consecință, să facem inferențe privind frecvența fenomenului dării în parte pe baza itemilor referitori la modalitățile de arendare prevăzute de autorii sondajelor folosite în studiul nostru. Vom recunoaște darea în parte ca fiind acele modalități ale arendei în care utilizatorul

se obligă să plătească, în schimbul dreptului de utilizare a pământului, în natură – prin muncă sau prin cotă-parte din recoltă, excluzând varianta chiriei în bani.

Darea în parte în sistemul transferului dreptului de folosință

Darea în arendă. Situația proprietarilor – strategii într-o economie demonetizată

Arendarea terenurilor, această combinație de practici de renunțare la dreptul de utilizare a terenurilor, a fost menționată, ca strategie agrară, de mai puțin de un sfert din totalul de gospodării incluse în ancheta Băncii Mondiale. Calitatea noilor utilizatori (societate agricolă juridică, societate agricolă familială, rude etc.) vorbește mai puțin de felul înțelegerii și mai mult de capacitatea proprietarului de a găsi utilizatori care să îi ofere înțelegeri convenabile, capacitate ce se deduce, credem noi, la resursele economice și sociale ale proprietarului.

Tabelul 1. Tipuri de arendare

Formă de arendare	Nr. de cazuri	Suprafața medie dată (ha)	Abaterea standard
La stat	33	2,23	1,69
La societate agricolă juridică	148	2,42	1,75
La societate agricolă familială	35	2,3	1,81
La societăți neagricole private	3	3,4	2,32
La rude	56	2,61	2,09
Dat în arendă altor persoane	65	2	2,97

Tabelul 2. Modul de contractare la darea pământului în arendă

	N
Cantitate fixă de produse	109
Împărțirea produselor	142
Chirie fixă în bani	10
În schimbul muncii sau al altor servicii	25
Combinație a celor anterioare	17
Altă situație	44

Din distribuția modalităților de contractare alese, se poate observa că sunt stabilite aproape întotdeauna aranjamentele de tipul dării în parte (*sharecropping*) chiar și în cazul în care transferul dreptului de folosință se realizează în folosul unor organizații formale precum societățile agrare sau asociațiile familiale. Varianta de contractare a pământului în schimbul banilor este destul de rar utilizată.

Interesantă este frecvența deosebită a învoielilor de tipul dării în parte realizată cu actori corporați, de genul asociațiilor juridice sau familiale. Analistul se poate chiar gândi la o clarificare conceptuală a descrierii sferei aranjamentelor agricole românești contemporane potrivit căreia *asociațiile agricole, indiferent de forma de organizare, și darea în parte aparțin aceleiași fenomen, de difuziune a riscurilor și de acoperire a costurilor prin mecanisme cooperative, în condițiile unei economii agrare sărace în monedă și în care mecanismele de piață funcționează în mod defectuos*. Cu alte cuvinte, asociațiile sunt de multe ori forme de dare în parte organizate, în care utilizatorul este corporat, sau, invers, darea în parte în varianta corespunzătoare definițiilor convenționale este o formă de asociere ce cuprinde doar doi actori, două gospodării.

Lipsa resurselor pentru a face terenurile productive este motivul cel mai frecvent. Aceasta susține cea de-a doua ipoteză din schema de mai sus : darea în parte ar fi

în România generată de costurile mari pe care le-ar incumba, asupra proprietarilor, exploatarea proprie sau prin muncă salariată a terenurilor deținute. Distribuția pe vârste a proprietarilor pare a juca un rol important, alături de lipsa banilor pentru acoperirea costurilor exploatației agricole.

Simpla analiză a celor care dau în parte, incluzând motivațiile lor, sugerează că fenomenul analizat se supune mai degrabă logicii întrajutorării decât celei a exploataării. Concluziile pot deveni mai limpezi prin explorarea categoriei utilizatorilor.

Luarea în arendă. Situația utilizatorilor

Luarea pământului în arendă este, în mod evident, un fenomen mai puțin frecvent decât darea terenurilor în arendă. Mulți dintre cei care și-au dat pământurile în arendă au încheiat înțelegerea cu societăți agricole sau cu asociații familiale ieșind din datele acestor analize.

Precum era de așteptat, gospodăriile rurale pot să ia terenuri în utilizare de la

Tabelul 3. Motive invocate pentru a da terenurile în utilizare

	Frecvență	%
Nu au timp pentru cultivarea pământului	16	4,7
Nu au bani pentru cultivarea pământului	76	22,4
Este mai profitabil decât să-l lucreze	17	5,0
Este greu de luat înapoi de la asociație sau de la soc. agr.	9	2,7
Nu poate să-l lucreze din motive de sănătate, vârstă	193	56,9
Alte motive	20	5,9
Nu știe	8	2,4
Total	339	100,0

Tabelul 4. De la cine iau în folosință terenurile utilizatorii ?

Formă de arendare	Nr. de cazuri	Suprafață medie luată (ha)	Abaterea standard
Luată de la stat	7	1,9	2,49
Luată de la alte instituții	6	2	3,13
Luată în arendă de la rude	37	2,2	2,71
Luată în arendă de la alte persoane	67	2,6	6,46

alte familii, mult mai rar de la instituții sau de la stat. Statul pare mai degrabă să joace rol de arendaș în această epocă decât de proprietar.

Tabelul 5. Modul de contractare la luarea pământului în arendă

	N
Cantitate fixă de produse	22
Împărțirea tuturor produselor de pe terenul luat în arendă	51
Chirie fixă în bani	24
În schimbul muncii sau al altor servicii	7
Combinație a celor de mai sus	8
Altă situație	5

La fel ca și în cazul celor care dau pământul în arendă, transferul dreptului de utilizare a terenurilor în schimbul produselor este cel mai frecvent aranjament. Astfel se confirmă rezultatele din tabelul analog din paragraful anterior și concluzia că, dintre aranjamentele de transfer al dreptului de folosință, care sunt relativ rare în economia rurală românească actuală, darea în parte este soluția cea mai frecventă. Doar o cincime dintre înțelegerile de luare în utilizare a unor terenuri se realizaseră contra unor chirii fixe în bani.

Darea în parte: tipuri de actori

Tabelele de mai sus impun analize separate pentru cazurile de dare în parte potrivite cu definiția propusă la începutul capitolului. Aceasta ne va permite să răspundem la întrebările de cercetare și, în măsura posibilităților, să interogăm teoriile propuse pentru explicarea dării în parte.

Am clasificat gospodăriile în două categorii, din punctul de vedere al apartenenței la o înțelegere de dare în parte: 1) are încheiată o astfel de înțelegere; 2) nu are încheiată o astfel de înțelegere.

Gospodăriile care au încheiate înțelegeri de dare în parte pot fi clasificate, la rândul lor, în două categorii, din punctul de vedere al poziției în relația de dare în parte: 1) proprietari; 2) utilizatori.

Am inclus în categoria proprietarilor acele gospodării care au dat în parte pământ arabil rudelor sau altor persoane, în anul anterior realizării anchetei, contra unei părți fixe din recoltă, în schimbul împărțirii produselor din recolta obținută pe terenul respectiv sau în schimbul muncii sau al altor servicii. Datele Barometrului de Opinie Publică din 2000 nu înregistrează maniera de plată prevăzută în înțelegere, astfel că am fost nevoiți să includem în categoriile de mai sus toate gospodăriile care au luat sau au dat pământ în folosință sau în arendă. Aceasta este, evident, o limitare a datelor la care facem referire, acceptabilă dacă suntem de acord că majoritatea aranjamentelor de transfer al drepturilor de proprietate incluse în categoria arende se califică pentru categoria de dare în parte.

Am inclus în categoria utilizatorilor acele gospodării care au luat pământ arabil în parte, de la rude sau de la alte persoane, în anul anterior realizării anchetei (1998), contra unei părți fixe din recoltă, în schimbul împărțirii produselor din recolta obținută pe terenul respectiv sau în schimbul muncii sau al altor servicii.

Chiar dacă am definit conceptele mai pe larg în cel de-al doilea set de date, rezultatele

Tabelul 6. Ponderea tipurilor de *sharecropper*

	Sharecropper proprietar		Sharecropper utilizator	
	N	%	N	%
1998				
nu	1587	94,7	1604	95,8
da	88	5,3	71	4,2
2000				
nu	869	96,3	855	94,8
da	33	3,7	47	5,2

sunt similare. Între cele două sondaje diferențele sunt cuprinse în marjele de eroare. Oricum, se poate constata că darea în parte – sau arenda informală – nu constituie regula, ci mai degrabă excepția pentru modul de exploatare a terenurilor agricole.

Numărul utilizatorilor este aproximativ același cu cel al proprietarilor, ceea ce arată că între proprietari și utilizatori relațiile sunt univoce, în marea majoritate a cazurilor proprietarii dând în folosință terenurile unui singur utilizator. Nu avem deci imaginea unor exploatații mari, muncite de mai multe familii, ci mai degrabă perechi de gospodării între care se transferă resurse economice. Aceasta susține din nou ipoteza întrajutorării.

Pe de altă parte, cele două categorii sunt puternic discriminate. Nici unul dintre proprietari nu este în același timp și utilizator, în ambele sondaje. Aceasta indică un clivaj puternic între categoria celor care dau pământ în folosință și cei ce iau pământ în folosință. Este firesc să ne întrebăm dacă aceasta constituie un suport pentru ipoteza exploatării.

Tabelul 7. Asociere între proprietari și utilizatori (1998)

	Nu este utilizator	Utilizator
Nu este proprietar	1 516	71
Proprietar	88	0

Această întrebare poate fi soluționată prin analiza relației dintre tipul de *sharecropper* și variabilele capitalului uman și material al gospodăriei. Separația dintre categoria proprietarilor și cea a utilizatorilor trebuie să fie însoțită de mari discrepanțe în distribuția resurselor materiale și culturale între cele două categorii de actori în aranjamente de dare în parte.

Datele din tabelul de mai jos arată că proprietarii fac parte mai degrabă din categoria celor cu un nivel de instrucție scăzut și vârstă înaintată a capului de familie, cu

pondere mică a persoanelor capabile de muncă – cu vârsta cuprinsă între 15 și 65 de ani – în familie, cu o proporție autoestimată identică întregii populații rurale a veniturilor neagricole în totalul veniturilor, cu un număr mare de animale în proprietate și suprafață mare de teren arabil în proprietate, dar un număr de clădiri în proprietate similar eșantionului de gospodării care nu intră în relații de *sharecropping*. Cei care iau pământ în folosință în schimbul produselor, al unor munci sau al unor servicii provin, în schimb, din categoria gospodăriilor cu un nivel de instrucție a capului de familie mai ridicat și o vârstă mai mică decât în populația de capi de familie, dacă se poate spune așa, rurali, cu o pondere mare a persoanelor apte de muncă, dar o proporție estimată mică a veniturilor neagricole din totalul veniturilor, o dotare bună cu clădiri, dar puține animale în proprietate și puțin pământ.

În general, se poate spune că proprietarii sunt cei care dețin mijloace de producție – pământ și animale –, dar le lipsește forța de muncă – fiind familii îmbătrânite. În schimb, utilizatorii provin din familii cu un capital economic scăzut, fără proprietăți, dar cu capital uman considerabil – persoane apte de muncă și instruite mai bine decât media din mediul rural sau din categoria proprietarilor.

Ne mai putem imagina o cale de testare a ipotezei exploatării. Validitatea acestei ipoteze, în contextul românesc, ar fi presupus confirmarea corelației dintre apartenența la categoria utilizatorilor sau proprietarilor și apartenența la o categorie socială deprivată și/sau social marginalizată. În cazul nostru, ar fi fost vorba despre rromi. Din păcate, eșantionul folosit în studiul Băncii Mondiale numără doar 19 cazuri care cuprind persoane de etnie autodeclarată rromă în gospodărie. Aceasta reprezintă în mod clar o eroare de eșantionare pentru reprezentarea populației rurale, dar mai puțin pentru reprezentarea populației proprietare. Dintre cele

Tabelul 8. Tip de *sharecropper* și variabilele capitalului uman și economic (1998)

	Tip							
	Nici un fel		Utilizator		Proprietar		Total	
	Medie	N	Medie	N	Medie	N	Medie	N
Numărul de ani de °coală ai capului de familie	7,1	1 419	8,1	65	6,2	80	7,1	1 564
Vârsta capului de familie	63,6	1 471	55,6	69	70,8	86	63,7	1 626
Câte persoane din gospodărie au vârsta între 15 °i 65 de ani	1,8	1 516	2,6	71	0,6	88	1,7	1 675
Proporția persoanelor din gospodărie care au vârsta cuprinsă între 15 °i 65 de ani	0,5	1 509	0,7	70	0,3	88	0,5	1 667
Proporția veniturilor neagricole din totalul veniturilor gospodăriei	66,1	1 516	52,2	71	65,3	88	65,4	1 675
Clădiri în gospodărie*	1,7	1 516	2,0	71	1,5	88	1,7	1 675
Animale în proprietate	23,5	1 516	11,3	71	31,7	88	23,4	1 675
Suprafața de teren arabil în proprietate	2,4	1 516	1,7	71	3,5	88	2,4	1 675

* Stocul de clădiri și de animale al gospodăriei a fost calculat prin scale de echivalență obișnuite : bovine, cabaline adulte = 1, vițel = 0,7 porcine = 0,5, ovine, caprine = 0,3, iar mieii = 0,2 ; fiecare clădire agricolă din chestionar menționată a primit un punct.

19 cazuri, o persoană face parte din categoria utilizatorilor, nici una din cea a proprietarilor. Este imposibil, pe baza acestor numere, să facem inferențe privind apartenența etnică a celor care intră în relații de *sharecropping*, mai ales referitor la situația populației rrome. Situația este similară în sondajul din 2000, în care au fost cuprinși doar 13 subiecți de etnie rromă în mediul rural. Aceasta se datorează fie modalității de eșantionare folosite în studiul Băncii Mondiale, în care au fost selectate doar gospodăriile ce dețineau suprafețe de teren de cel puțin 0,5 ha, criteriu prin care s-a exclus din cercetare aproape toată populația rurală rromă – nedeținătoare de terenuri –, fie, mai degrabă, erorilor semnificative de selecție induse de operatorii de interviu ce evită efectuarea interviurilor în contextele cele mai deprivatate, considerate nesigure.

Discuție

Rezultatele de până acum susțin mai degrabă cea de-a doua ipoteză, care califică aranjamentele de dare în parte ca forme de cooperare sau de întraajutorare, și nu ca o relație de producție. Prin urmare, darea în parte este o soluție economică și socială a gospodăriilor rurale românești cu resurse materiale și umane precare și a celor care manifestă deficit de pământuri. Darea în parte reflectă multiple dezechilibre în economia rurală, asociate unui număr mare de schimbări din societatea rurală românească a ultimului deceniu.

1. Dezechilibre pe piața muncii, dar și ale altor resurse necesare realizării exploatații agricole. Asemenea dezechilibre, manifestate în fenomene de genul foarfecelui prețurilor, fac riscurile și costurile pe care trebuie să le suporte orice exploatare pentru a opera în regim capitalist exorbitante. Asemenea costuri blochează accesul proprietarilor la piețe și întrețin o economie rurală „țărănească” (sau „neo-țărănească”) ne-sau demonetizată.

2. Distribuția inegalitară a resurselor (mai ales a forței de muncă și a pământurilor) în sânul comunităților. Această problemă este, evident, mai degrabă de natură socială și privește stratificarea socială a colectivităților rurale.

Darea în parte, în maniera restrictivă în care am definit-o noi, este o relație, un schimb între doi agenți sociali și economici, două gospodării. Mai mult, este un schimb care ocolește piețele formale, ceea ce a făcut-o, precum am arătat, interesantă pentru economia rurală neoclasică. Este un schimb dependent de realitățile sociale ale colectivității și îl face interesant pentru analiza sociologică. În acest moment, putem reitera una dintre ipotezele formulate pe baza analizelor anterioare: *darea în parte aparține clasei de aranjamente instituționale care asigură difuziunea riscurilor și acoperirea costurilor prin mecanisme cooperative în condițiile unei economii agrare sărace în monedă și în care mecanismele de piață funcționează în mod defectuos.*

Teoretizând mai departe, putem presupune că două dimensiuni ale structurii sociale determină dinamica *sharecropping*-ului: rețelele sociale și stratificarea socială. Evident, darea în parte are efecte la rândul ei asupra structurii sociale. Cele două dimensiuni sunt corelate celor două modalități ale înțelegerilor de dare în parte, identificate din punctul de vedere al actorilor implicați, mai precis din perspectiva raporturilor dintre proprietari și utilizatori:

1. utilizatorul este rudă sau prieten al proprietarului. În acest caz, avem de-a face fie cu o asistență (un ajutor) în cadrul rețelei sociale – atunci când proprietarul renunță la utilizare din cauza incapacității de a face agricultură –, fie cu o redistribuție a proprietății funciare în cadrul rețelei, atunci când proprietarul renunță la utilizare din cauza costurilor de oportunitate. Ambele modalități au efecte redistributive din punct

de vedere economic. Pe de altă parte, înțelegerile de acest fel sunt orientate de norme ale echității care derivă din apartenența la aceeași colectivitate (rețea), înfrânând tendințele parazitare ale utilizatorilor. În cele din urmă, rețeaua se păstrează și prin astfel de înțelegeri de tipul „economiei morale”;

2. utilizatorii fac parte dintre membrii colectivității care dețin forța de producție fără a avea altfel de resurse, mai ales pământ, precum și capitalul educațional și oportunitățile necesare pentru obținerea unor venituri neagricole semnificative. Cel mai la îndemână exemplu de acest tip este cel al familiilor rrom, lipsite de pământ, dar cu suficienți membri apti de muncă ce, în numeroase localități rurale din România, iau pământ de la cei care au terenuri disponibile. Nu avem estimări ale frecvenței acestui tip de relații în România. Este o autentică relație de producție specifică analizei de tip marxist. În mod evident, se poate vorbi despre o relație de exploatare derivată din asimetria raporturilor de proprietate. Punctul de vedere antropologic va înregistra astfel de relații ca fiind de tipul „patron-client”. O temă interesantă de investigație, din acest punct de vedere, o constituie stabilirea unor legături durabile în timp între gospodăriile proprietare și familii sau colectivități de utilizatori. Între acestea se negociază tranzacții economice și schimburi simbolice – diverse schimburi matrimoniale, cadouri – preferențiale, realizând o integrare pe verticală a colectivității (și materializând prin relații de acest fel raporturile reale dintre diferitele categorii sociale). Punctul de vedere al sociologilor capitalului social va evidenția faptul că astfel de contracte informale între reprezentanți ai diferitelor categorii sociale (clase, în terminologia marxistă) presupun pre existența unor raporturi de încredere sau construirea lor.

Astfel de raporturi au o natură coercitivă pentru utilizatori. Lipsiți de resurse alternative de subsistență, ei sunt nevoiți să își

vândă forța de muncă în schimbul unei părți, variabile sau nu, din recoltă. Capitalurile utilizatorilor nu sunt de o asemenea factură încât să sporească considerabil în acest fel, iar darea în parte tinde, în acest mod, să perpetueze inegalitatea socială. În schimb, pentru mulți dintre proprietari, asemenea contracte constituie soluții nesperate în condițiile lipsei acute de resurse pentru agricultură.

Pentru anumite categorii, cum ar fi rromii, situația de dependență socială și economică are o clară determinare istorică și politică. Structura inegalitară a distribuției proprietății funciare este și rezultatul diverselor drame istorico-politice, precum robia țiganilor sau excluderea lor de la oricare dintre împroprietăririle ulterioare dezrobirii. Pentru alte categorii însă, dependența este rezultatul mobilității sociale descendente sau al moștenirii unor handicapuri sociale materializate în lipsa proprietății, dar și a suportului social. Cu alte cuvinte, este o formă a excluziunii sociale și cuprinde o serie întreagă de lipsuri.

Concluzii

Studiul nostru a reconsiderat, pentru situația românească, un aranjament agrar cu o frecvență considerabilă în peisaje agrare din cele mai diverse: darea în parte. Am încercat, pe baza datelor din două sondaje naționale – din 1998 și din 2000 –, să evaluăm frecvența dării în parte în agricultura României și să facem inteligibil fenomenul prin raportare la cadrele teoretice existente. Sintetizând concepțiile concurente ale economiei clasice și ale economiei politice de origine marxistă, am propus un model ipotetic potrivit căruia darea în parte este o înțelegere agrară determinată fie de nefuncționarea piețelor în condiții de stratificare socială

egalitară, ca mecanism de întrajutorare între membrii unor colectivități agrare – ipoteza întrajutorării –, fie de pe pozițiile economice și sociale inegale ale proprietarilor și ale utilizatorilor, ca mecanism de exploatare a celor lipsiți de pământ – ipoteza exploatării.

Analiza datelor românești a dus la rezultate interesante și a permis și formularea unor ipoteze care dezvoltă modelul inițial propus.

1. Majoritatea situațiilor de transfer al dreptului de utilizare a pământului corespund definițiilor dării în parte. Mai mult, am propus considerarea unor instituții agrare mai complexe, precum asociațiile agricole, ca realități exprimând strategii agrare similare celor care se întâlnesc în cazul dării în parte. Acest gen de aranjamente reprezintă o categorie destul de restrânsă de relații agrare în România, majoritatea proprietarilor preferând să-și restrângă operațiile agricole la suprafețele deținute în cadrul familiei.

2. Datele noastre susțin în mod serios ipoteza întrajutorării. Cu alte cuvinte, situațiile de dare în parte nu reflectă neapărat relații de producție prin care categoriile suprapuse extrag plus-produsul de la categoriile cu poziții materiale și politice mai slabe, ci rezultatul eforturilor țărănimii românești de a supraviețui economic în condiții turbulente din punct de vedere economic – în care resursele economice sunt distribuite distorsionat, iar piețele resurselor de producție funcționează imperfect.

3. Ipoteza exploatării nu poate fi însă total exclusă. Datele la care avem acces nu permit însă testarea finală a acesteia, având în vedere că păturile care au cea mai mare probabilitate de a intra, în calitate de clienți, în raporturi de dare în parte lipsesc cel mai adesea din eșantioanele sondajelor de opinie.

Note

1. Cauzele mișcării țărănești din 1907 sunt, evident, mult mai complexe...
2. Observația este confirmată de unele dintre analizele ulterioare publicate. Astfel, Dumitru Sandu (1999), care valorifică datele primului val, din 1996, al anchetei Băncii Mondiale, arată că toți cei ce iau terenuri în folosință sunt considerați arendași, indiferent de contractul deținut între utilizatori și proprietari, formal sau informal, monetarizat sau nemonetarizat. Din punctul de vedere al analizelor conceptuale de până acum, soluția este discutabilă.

Bibliografie

- Bell, C. și Zusman, P. (1976). Bargaining Theoretic Approach to Crop-Sharing Contracts. *American Economic Review*, 66(4), 578-588.
- Bhaduri, A. (1973). A Study in Economic Backwardness. *Economic Journal*, 83, 120-137.
- Cernea, Mihail. (1974). *Sociologia cooperativei agricole de producție*. București : Editura Academiei R.S.R.
- Cheung, Steven N.S. (1969). Transaction Costs, Risk Aversion and the Choice of Contractual Arrangements. *Journal of Law and Economics*, 12 (1), 23-42.
- Chirot, Daniel și Ragin, Charles. (1975). The Market, Tradition and Peasant Rebellion : The Case of Romania in 1907. *American Sociological Review*, 40, 428-444.
- Crown, William H. și Wheat, Leonard. (1995). State per Capita Income Convergence since 1950 : Sharecropping's Demise and Other Influences. *Journal of Regional Studies*, 35 (4), 527-552.
- Dobrogeanu-Gherea, C. (1910). *Neoioabăgia. Studiu economic-sociologic al problemelor noastre agrare*. București : Editura Librăriei Socec.
- Ellis, Frank. (1990). *Peasant Economics. From Households to Agrarian Development* (ediția a II-a). Cambridge : Cambridge University Press.
- Emigh, Rebecca Jean. (2000). Forms of property rights or class capacities. The example of Tuscan Sharecropping. *Archives Européennes de Sociologie*, XLI, 1, 22-52.
- Feder, Ernest. (1971). Latifundia and Agricultural Labour in Latin America. În T. Shanin (ed.). *Peasants and Peasant Societies* (pp. 83-97). Londra : Penguin Books.
- Finkler, Kaja. (1978). From Sharecroppers to Entrepreneurs : Peasant Household Strategies under the Ejido System in Mexico. *Economic Development and Cultural Change*, 27 (1), 103-120.
- Kideckel, David. (1993). *The Solitude of Collectivism : Romanian Villagers to the Revolutions and Beyond*. Cornell University Press.
- Lehmann, David. (1984). Sharecropping and the Capitalist Transition in Agriculture. Some Evidence from the Highlands in Ecuador. *Journal of Development Economics*, 23, 333-354.
- Majod, Nomaan. (1994). Share Tenancy, External Risk and Labour Use. A Note on Pakistani Data. *Journal of Development Studies*, 30 (3), 717-723.
- Marshall, A. (1920). *Principles of Economics*. Londra : Macmillan and Co. Ltd.
- Mendras, Henri. (1995). *Sociétés paysannes. Eléments pour une théorie de la paysannerie*. Paris : Gallimard.
- Olson, Mancur. (2000). *Creșterea și declinul națiunilor*. București : Editura Humanitas.
- Polanyi, Karl. (1944). *The Great Transformation*. Londra : Beacon Hill.
- Sandu, Dumitru. (1999). *Sociologia tranziției*. Iași : Editura Polirom.
- Swain, Nigel. (2001). Traditions of Household Farming and Gardening in Central and Eastern Europe. *CCEES Working Paper series*.
- Swain, Nigel. (1997). Agricultural Restructuring and Rural Employment in Romania : The Rebirth of Family Farming. *CCEES Working Paper series*.

Abstract

The article aimed at investigating the extension of sharecropping within the Romanian agrarian landscape today and to make the phenomenon intelligible with reference to the theories designed for this topic.

Sharecropping does not have a consensual theoretical framing in peasant studies. Marxist peasant studies see sharecropping as a way of extracting surplus by landowners from dependent peasants, usually in phases of transition from social arrangements based on class exploitation to capitalism. Classical economics, while questioning the economic feasibility of sharecropping relationships, consider the phenomenon as a reaction to non-functioning markets. Romanian survey data show that sharecropping is rather unusual but constitutes the bulk of land transfer arrangements. The vast majority of land leasing cases or farmers' associations can be considered actually variants of sharecropping. Moreover, the data support the idea that sharecropping is mutual help, cooperative, at the rural level. Empirical evidence does not support the hypothesis that sharecropping is exploitive though the data related to this subject are inconclusive.

Primit la redacție : decembrie 2003